

AMINTIREA, UITAREA ȘI TRAGEDIILE ISTORIEI

JEAN MATTERN

Smaranda Vultur: Cum v-ați descoperit vocația de scriitor? A jucat un rol în asta faptul că lucrați deja de destul de multă vreme ca editor, mai întâi la Actes Sud și apoi la prestigioasa editură Gallimard?

Jean Mattern: Nu, nu chiar. Nu mă gândeam că voi deveni scriitor. Am crezut totdeauna sincer că vocația mea adevărată era aceea de a fi editor și nimic altceva. Am dorit să practic această meserie de când eram mic, dar nu mi-aș fi imaginat nicicând că scrisul mi se va impune ca o obligație absolută, la vârsta de aproape 40 de ani.

— Aveți un model literar sau mai multe?

— Cred că toți scriitorii au modele inconștiente. Dar mi-e imposibil să spun dacă un autor sau o carte au avut o influență mai mare decât altul sau alta asupra mea, în momentul când am scris aceste două romane. Lista scriitorilor care îmi plac sau care au contribuit la formarea gustului meu ar fi prea lungă pentru a o cita aici.

— De lapte și miere e al doilea roman al dvs. după Băile Kiraly, publicat în 2009 la Polirom. Există o legătură între cele două, pe lângă un anume specific al scriiturii? Există o latură autobiografică ce le unește? Dacă da, care ar fi frontiera care desparte memoria de ficțiune? E mai degrabă o chestiune de dozaj? Sau memoria e o resursă pentru scriitor?

— Bruno Nassim Abouddrar, un scriitor francez încă puțin cunoscut, autor al unei frumoase cărți intitulată *Ici-bas* (Aici, pe pământ) - a cărei acțiune se desfășoară, de altfel, în parte, la Arad - mi-a spus că el pornea întotdeauna de la «amintiri pe care nu le avea». Cred că e o foarte frumoasă formulă și că ea s-ar putea aplica și felului meu de a scrie. Memoria e resortul, punctul de plecare al scrisului meu, dar ea se transformă pe nesimțite scriind, se ficționalizează într-o oarecare măsură și, în final, mi-e imposibil să sesizez limita dintre ele. În asta constă, fără îndoială, misterul creației literare. Din acest punct de vedere, niciuna dintre cărțile mele nu e autobiografică în sensul strict al termenului. Chiar dacă folosesc detalii care se leagă de istoria familiei mele, niciun eveniment nu s-a petrecut cu adevărat la fel. Doar sentimentele care le fac ecou sunt, dacă pot îndrăzni să spun astfel, autobiografice.

— Scrieți la pagina 69 din roman: "Uitarea ne urmărește de-a lungul întregii vieți. Uneori, timpul nu ne-o dăruiește, refuzându-ne orice liman. Prinși în mrejele suferinței noastre, înaintăm împovărați, încremeniți în timp". Cartea dvs. se hrănește oare mai mult din uitări decât din amintiri?

— Aș spune că tocmai dialectica dintre memorie și uitare devine interesantă. Una nu există fără cealaltă. Tensiunea dintre a uita, a dori să uiți, a nu putea să uiți, a uita fără să vrei - acesta e lucrul pe care îl găsesc fascinant, e ceea ce aș vrea să explorez ca romancier.

— În romanul dvs. Istoria joacă un rol important. Ea croiește, am putea spune, destinul personajelor principale: naratorul, care părăsește Banatul în septembrie 1944, în timpul refugiului unei părți a germanilor din Banat ca urmare a înaintării trupelor sovietice și soția sa Suzana, care părăsește Ungaria în 1956, imediat după înfrângerea revoluției maghiare, pentru a se refugia mai întâi în Austria și apoi la Paris. Istoria cea mare decide și soarta lui Ștefan, vărul personajului narator, care renunță, exilându-se, la o promițătoare carieră de violoncelist la Timișoara. E oare tema impactului Istoriei asupra vieții indivizilor și colectivităților centrală în acest roman?

— Da, această problemă e cu adevărat centrală în roman. Acest lucru derivă probabil din istoria familiei mele - și aici putem reveni la o dimensiune autobiografică în sens larg - căci ea a fost practic aruncată de istorie încolo și încoa. M-am întrebat adesea care ar fi fost viața rudelor mele mai apropiate sau mai îndepărtate, dacă nu ar fi existat fascismul, al Doilea Război Mondial sau Ceaușescu.... Ar fi iubit ele la fel, ar fi dorit, suferit, visat în același mod, dacă marile tragedii ale secolului al XX-lea nu ar fi intervenit în viața lor?

— În afară de Istorie, mai există un personaj important în carte: Timpul. Un timp cu mai multe viteze, care se dilată sau se comprimă, un timp al nostalgiei, al pierderii, al morții, un timp care acționează asupra noastră, ne împiedică uneori să ne ducem proiectele la capăt.... Ce rol îi atribuiți?

— Proust și Bergson sunt desigur măștrii, cel puțin pentru literatura modernă. Pentru mine, ca romancier, chestiunea timpului intervine în mai multe feluri: mai întâi încerc să-i scrutez puterea, efectul asupra personajelor mele prin această mișcare între uitare și memorie, între acțiune și pasivitate. Apoi lucrez mult la construcția romanelor cu aceste mișcări de du-te vino între diferite temporalități. Încerc să evit orice fel de linearitate, pentru că în viața adevărată ea nu există. Suntem ființe care trăim cu toții în adâncul nostru mai multe temporalități, dacă suntem capabili să ne ascultăm pe noi înșine.

— Ați scris o pagină foarte frumoasă despre exil, invocând istoria exilaților din toate locurile și din toate timpurile. E oare romanul acesta dedicat nu doar tatălui dvs., ci și exilaților în general, modurilor lor de a supraviețui unui astfel de traumatism, posibilităților de a-și reconstrui o viață normală într-un mediu străin?

— Da, am foarte multă empatie pentru toți exilații din lume, din trecut sau de azi. E fără îndoială una dintre situațiile cele mai radicale cu care o ființă umană se poate confrunta: să abandonezi totul în urma ta, persoane apropiate, amintiri, fotografii de familie, un pământ, adesea o limbă și să pleci cu doar 10 kilograme de lucruri

personale într-un rucsac sau, dimpotrivă, fără nimic, către o nouă viață... Tatăl meu a cunoscut această experiență la vârsta de 15 ani și m-am întrebat adesea în ce măsură ea i-a influențat caracterul, foarte așezat, foarte echilibrat, foarte «zen», cum am spune azi. El știa mereu să relativizeze toate micile necazuri ale vieții cotidiene și lucrul acesta m-a marcat profund. Cred că această filosofie de viață e un mod de a reacționa la trauma exilului. Dar, există desigur atâtea moduri de a trăi o astfel de traumă, câte feluri de exilați există.

— În afară de trauma exilului, romanul evocă un alt traumatism biografic, ce va marca profund viața cuplului a cărui poveste de iubire e plasată în centrul romanului: pierderea unui copil adolescent. Titlul romanului trimite de altfel la promisiunea pe care bărbatul o face în gând viitoarei sale soții: aceea de a-i oferi o viață «de lapte și miere». Moartea accidentală la 18 ani a primului copil, o fată, spulberă această iluzie, tocmai când ea părea mai adevărată. E romanul dvs. un roman al unei fericiri găsite și pierdute, o reflecție asupra părții de miere și fiere care e chintesența oricărei vieți? M-am tot întrebat dacă de aici sau din altă parte vine nostalgia latentă, dar foarte pregnantă în text, în ciuda economiei mijloacelor cu care spuneți - de altfel, foarte bine - o simplă poveste.

— Da, am putea numi asta nostalgia unei promisiuni neîmplinite. O promisiune făcută din dragostea pentru cineva pe care îl iubim și vrem să îl facem fericit. Dar viața decide altfel și după asta trebuie să trăim cu această decepție, cu această parte de fiere, cum spuneți dvs. Mai mult decât romanul

unei fericiri pierdute, e romanul unei promisiuni imposibile.

— În afara acestei promisiuni, mi se pare că mai e vorba în roman și de o alta: cea care îl leagă pe personajul principal - naratorul - de Ștefan Drăgan, vărul lui. Prietenia aproape fraternală din adolescență, fuga din Ciacova și drumul până la Budapesta, unde se despart definitiv, abandonarea carierei de violoncelist a lui Ștefan, toate acestea țin de pierderile exilului. Ce rol acordați prieteniei masculine în general, o temă după cum știm recurentă în romanul central-european?

— Prietenia e pentru mine o temă de interogare importantă, într-adevăr. Nu încetez să îmi pun întrebări legate de acest lucru, ce îmi pare constitutiv pentru societățile din toate timpurile. Aveți dreptate când spuneți că mulți autori din Europa Centrală s-au ocupat de acest subiect. În ce mă privește, am vrut să vorbesc de acele momente când o astfel de relație fundamentală e pusă la încercare: aici decizia naratorului de a se despărți de Ștefan e o alegere care are, parțial, un temei ideologic, dar nu numai. O relație de amiciție de o asemenea profunzime e făcută din mișcări adesea contradictorii: atracție, fraternitate, dar și gelozie și rivalități. Între Ștefan și narator se țesuse o legătură importantă și complexă, își imaginam că, într-un fel sau altul vor fi nedespărțiți, își vor trăi viața împreună. Războiul, dar nu numai acesta, a făcut să nu se întâmple așa. Microistoria interferează în acest caz cu Istoria cea mare. — Îmi dau seama că întrebările pe care vi le-am pus trimit la o alta, spre care toate converg: cum o poveste ca aceea pe care o spuneți atât de simplu și

convingător devine o istorie sui generis a fragilității vieții umane? E scrisul un fel de antidot al unei astfel de (auto)percepții? Sau, dimpotrivă, scriitorul devine și mai vulnerabil la capătul experienței punerii ei în cuvinte?

— Dacă am reușit să redau ceva care se poate referi la orice om așa fi foarte fericit. Evident că orice scriitor ar dori să poată pune în relief un aspect al vieții umane care vizează ceva universal. Pornind de la ceva particular (aici Banatul, exilul, Budapesta în 1956 etc) avansăm spre universal, în orice caz, din punct de vedere ideal. Scrisul e cel mai bun mod de a capta acele lucruri pe care vag le intuim, dar care ne scapă, lucruri simțite sau trăite pe care cu greu le putem defini prin cuvinte. Scriitorul e aici pentru a găsi astfel de cuvinte. Dar acest tip de sensibilitate te face, e adevărat, să devii mai fragil, vulnerabil.

— Îmi place ideea dvs. că scrisul are o funcție de clarificare interioară, că ne ajută să descoperim ceea ce era în noi nesigur, ambiguu, ușor confuz. Este scrisul o terapie, o inițiere, căutarea unei identități?

— Scrisul ne permite să revelăm sufletul uman, cred profund în asta. E ceea ce explică nevoia pe care au resimțit-o oamenii din cele mai vechi timpuri de a povesti istorii: pentru a înțelege, pentru a se înțelege, pentru a înțelege lumea. Dar această înțelegere nu are în ea însăși nimic ce ar ține de o terapie. Psihanaliza — pe care o consider o invenție majoră a umanității — funcționează diferit, într-un alt mod, ea încearcă într-adevăr să vindece ființele rănite, eliberându-le prin limbaj. Scrisul nu poate înlocui acest travaliu, chiar dacă psihanaliza îl precede adeseori. Dar scrisul ne deschide calea spre alte posibilități existențiale, spre o transfigurare a adevărului prin artă. Nu cred în eficacitatea colectivă a unei arte angajate, dar arta, literatura, da, joacă un rol esențial în a permite omului accesul la o altă formă de umanitate.

— Cele două romane pe care le-ați scris evocă ambele spațiul Europei Centrale. Cum e perceput acest spațiu în Franța? Pare el ușor exotic, nefiind foarte cunoscut? A jucat vreun rol acest aspect în percepția primului roman? Pentru că *De lait et de miel* / *De lapte și miere* va fi lansat în Franța abia în 26 august de către editura Sabine Wespieser care a publicat și primul dvs. roman. Noi am fost fericiții beneficiari ai unui exemplar de semnal.

— Francezii cunosc puțin, e adevărat, Europa Centrală, dar asta nu a făcut ca primul meu roman să fie perceput în vreun fel ca «exotic». Criticii au remarcat mai degrabă calitățile scriiturii și au insistat pe universalitatea temei, cea a doliului mai ales. Am avut noroc, pentru că romanul a fost bine primit. În ce privește *De lait et de miel* vor fi poate întrebări legate de contextul istoric, nu știu sigur. Dar un fragment publicat în avanpremieră într-un magazin profesionist al librarilor, *Livres Hebdo*, menționa desigur Europa Centrală, insistând însă pe latura universală a problematicii exilului.

— De ce ați ales editura Sabine Wespieser pentru a publica ambele romane? Au apărut, ce e drept, în condiții grafice excepționale, într-un format elegant, dar

presupun că există și alte motive pentru această alegere.

— Când am simțit nevoia unei păreri privind primul meu manuscris, care s-a ivit ca prin miracol, sub presiunea unui soi de urgențe speciale, numele de Sabine Wespieser mi-a venit în minte ca de la sine. Lucrând la Gallimard, nu voiam să amestec lucrurile și Antoine Gallimard a avut gentilețea să mă înțeleagă. Foarte frumoasa serie de autori pe care o scoate această editură de șapte ani deja, demonstrează exigența Sabine Wespieser. Cunoșteam în același timp franchețea ei și știam că îmi va spune sincer ce crede. Nu aveam să regret alegerea mea: Sabine Wespieser e o editoare model, ea m-a ajutat să progrez, să lucrez cu mai multă precizie. M-a susținut și condus într-un mod exemplar pe tot parcursul acestei aventuri. Primul meu roman a fost foarte bine primit în Franța și tradus în șapte limbi, printre care și româna — traducerea de la Polirom mi-a provocat o bucurie aparte, prilejuindu-mi o călătorie în Banat și la București — așa că îi datorez editoarei mele o mare fericire.

— Veți continua colaborarea cu editura Polirom și pentru al doilea roman?

— Nu eu voi putea să decid singur acest lucru, dar sper, desigur să se întâmple. Munca lui Silviu Lupescu, care nu numai că a publicat, dar a și tradus prima mea carte, a fost extraordinară și îi sunt foarte recunoscător. Directorul său editorial de la București, Bogdan Stănescu, m-a susținut de asemenea foarte mult. Iar lista autorilor Polirom e de o asemenea calitate, că nu pot fi decât fi mândru că fac parte din ea.

— Cum și în ce moment ați descoperit Banatul? Ce semnificații capătă el în roman?

— Știam deja destule lucruri despre Banat, mai ales de la tatăl meu, de la mătușile mele care au murit la Ciacova cu puțin timp în urmă, dar în același timp nu știam nimic. Chiar nimic. Emoția primei mele călătorii în Banat — prilejuită de lansarea romanului publicat acum un an — a fost foarte puternică. Sunt încă surprins de acest lucru.

— Citind *De lait et de miel* mi s-a părut că recunosc în persoana naratorului «un adevărat bănățean», așa cum l-am descoperit ascultând numeroase povestiri de viață pe care le-am înregistrat pentru o arhivă de istorie orală. Mi s-a părut că reascult «o voce» cunoscută, că recunosc un mod de a gândi, de a judeca... Cum ați reușit această performanță fără să fi avut un contact direct cu Banatul și având un traseu biografic foarte diferit de oamenii care au trăit aici? Cum ați reușit să stabiliți o legătură între aici și acolo?

— La acest compliment sunt mai sensibil decât la oricare altul, pentru că romanul e dedicat tatălui meu și, chiar dacă el era mai degrabă un om tăcut, căruia nu-i plăcea să vorbească despre copilăria sa și de anii războiului în Banat, eu sper că am reușit să captez «vocea lui». Și nu e nici o îndoială că el se definea ca bănățean. Orice altă etichetă — român, ungur, german, austriac (ce făceau parte din identitatea lui) nu i-ar fi convenit. El prefera să spună că e bănățean, chiar dacă oamenii nu înțelegeau totdeauna ce vrea să spună cu asta... Acest al doilea roman nu povestește istoria lui,

Jean Mattern, la Ciacova, în fața casei părintești (mai, 2009)

chiar dacă, multe elemente sunt comune cu biografia sa: provenea într-adevăr din Ciacova și a părăsit Banatul în toamna lui 1944. Ca romancier, am vrut să umplu golurile, dar am ținut în același timp să rămân fidel «vocii lui» și acestei atât de aparte memorii bănățene. Această istorie și această memorie le păstrez în inimă mult mai mult decât m-aș fi gândit în urmă cu câțiva ani. Îmi vine să spun că eu însumi mă pot considera ca fiind puțin bănățean, mai ales după ce, acum un an, am descoperit această regiune. În orice caz, memoria aceasta aparține identității mele multiple.

— Și pentru a rotunji interviul și a aduna la un loc toate firele lui: știu că sunteți editorul în franceză al ultimului roman al Hertei Müller (apărut în română la *Humanitas* sub titlul «Leagănul respirației»). Știu că ați avut inspirația de a cere drepturile de traducere cu câteva săptămâni înainte ca Herta Müller să ia premiul Nobel. Cum apreciați opera acestei scriitoare, și ea cu

rădăcini în Banat?

— Herta Müller e una dintre cele mai mari scriitoare ale timpului nostru. Ea a știut să transforme durerea existenței sale într-o proză de o forță neobișnuită, extraordinară. Maniera ei de a transcende realul prin limbaj e unică. Sunt foarte fericit că pot fi editorul ei.

— Intuiesc că va exista și un al treilea volum din ceea ce se anunță a fi deja un ciclu românesc cu suport în biografia familiei?

— Scriu într-adevăr o a treia carte. Va avea o legătură cu primele două... Dar nu vă voi spune care va fi această legătură.

— Vă mulțumesc pentru acest dialog și așteptăm traducerea în română a cărții. Fragmentul pe care l-am ales împreună pentru a fi tradus în acest număr din «Orizont» va deschide, sper, apetitul cititorilor.

Interviu realizat de
SMARANDA VULTUR

NOU la CURTEA VECHĂ

